

KOMMUNALPOLITIK

Niels Clemmensen:

Konflikt og konsensus i kommunen

Museum Tusculanums Forlag 2011, 321 s.

Niels Clemmensen har skrevet en vigtig, givende og til tider ligefrem spændende afhandling. Foruden at præsentere læseren for et væld af forklarende, spændende, men også underholdende anekdoter har han formået at bringe læseren til en forståelse af de indre forhold i landkommunerne i det 19. århundrede og drager derfra paralleller frem til i dag og formår således at forklare, hvorfra dansk kommunalpolitik har den i forhold til landspolitik uafhængige form. Hverken titlen eller bogens med sognekort og farvede rektangler udsmykkede for- og bagside kan således siges at yde denne disputats retfærdighed. Den almindelige dom på baggrund af såvel titel som omslag må være, at disputatsen i almindelighed er mindre interessant, hvilket så langt fra er tilfældet.

De danske landkommuner er ikke uopdyrket land. Mest centralt står Harry Christensen, som i *Bonden, kommunen og demokratiet* fra 1997 har behandlet det kommunale selvstyre, og hvordan det påvirkede lokalsamfundene i de første år efter landkommunernes oprettelse i 1841. Derudover kan nævnes Kim Furdals *Fra preussiske landkommuner til danske sognekommuner* fra 1999, hvor forfatteren har givet de sønderjyske kommuners selvstyre en særlig indgående behandling. Begge disse tager Niels Clemmensen også udgangspunkt i, da konklusionen i begge værker netop er, at politikken i de nationale parlamenter kun spillede en begrænset rolle i kommunalpolitikken. Det særlige ved Niels Clemmensens disputats er imidlertid, at han indgående analyserer mikroniveauet og forsøger at skildre, hvordan dette kommunale system virkede lokalt. Det grundlæggende spørgsmål i Clemmensens disputats er således, hvilket forhold der var mellem politik på nationalt og lokalt niveau i det 19. århundredes Danmark. Derfor indeholder bogen efter de obligatoriske betragtninger omkring metode og teori, også en fremstilling af de omstændigheder, der fulgte med kommunalreformerne 1842, 1855 og 1867 samt en samtidig præsentation af de to amter – Præstø og Randers. Begrundelsen for valget af disse to amter er godssystemets forskellige grad af udbredelse. I Præstø Amt dominerede fæstevæsenet fortsat i perioden, mens selvejergårde var mere almindelige i Randers Amt. Desuden var der med godsernes begrænsede størrelse i Randers Amt samt færre husmænd og bedre beskæftigelsesmuligheder en større grad af social lighed i Randers Amt end i Præstø.

Som eksempel på landspolitikkens manglende indflydelse på kommunalpolitikken bruger Clemmensen en fremstilling af husmandssagen i 1840'erne samt

1848-bevægelsens betydning for bondestanden. Han fremfører den tese, at landspolitikken ikke har nogen indvirkning på kommunalpolitikken. Selv om konfliktpotentiallet mellem de forskellige sociale grupper i kommunen som sådan synes at have været betragteligt mht. de to sager, så var disse generelt ikke at spore på sogneforstanderskabsmøderne. Sagerne blev kun taget op på opfordring ovenfra. I de efterfølgende undersøgelser af valgene af formand internt i sogneforstanderskaberne bekræftes dette yderligere, idet valgene ikke gøres til genstand for politisk kamp i landkommunernes første 20-30 år. Formandsposten bliver snarere en katebald mellem medlemmer, der gerne vil undgå hvervet. Den drastiske nedgang, der kan spores i præsternes andel af formandsposter efter kommunalreformen af 1855, forklares således med, at sognepræsten, der med reformen opbørte med at være født medlem af sogneforstanderskabet, benyttede chancen til at slippe for formandshvervet. Desuden konkluderer Clemmensen, at gårdmændene først var en reel mulighed som formænd, når både præst, godsejer og skolelærer havde sagt nej. Således var sogneforstanderskaberne altså fortsat præget af en patriarkalsk tankegang snarere end en politisk kamp mellem sociale klasser.

Denne pointe understreges yderligere i Clemmensens brug af klagerne over skatteligningen som et materiale, der kan demonstrere eventuelle klassekonflikter. Clemmensens konkluderer i denne forbindelse, at konfliktniveauet var højere i Præstø end i Randers. Dette forbindes med den højere fattigskat i Præstø pga. den større ulighed samt en højere grad af beskatning efter det mere vilkårlige kriterium 'formue og lejlighed' end efter mængden af hartkorn, hvilket finder sin forklaring i områdets mange husmænd og de større godsejere, som havde råd til at lægge mere. Et modsætningsforhold mellem godsejer og gårdmænd fandtes imidlertid i meget begrænset grad. Snarere gik skellet mellem fæste- og selvejerbønder, som nærede stor mistillid til hinanden.

Clemmensen behandler desuden i afhandlingen to udvalgte sognekommuner i hvert af de to amter – hhv. Bårse-Beldringe i Præstø samt Kousted-Råsted i Randers. Clemmensen understreger, at valget af netop disse kommuner ikke er sket på baggrund af repræsentativitet, men ud fra de forskellige grader af godssystemets indflydelse – hhv. meget markant og næsten ikke-eksisterende. Disse afsnit krydres af en række historier på absolut mikroniveau – altså konkrete sager, som opstod, og som kommunen måtte tage stilling til. Konklusionen bliver, at der er mere, der forener, end der adskiller de to kommuner. Generelt blander man i meget lille grad storpolitik med kommunalpolitik, og interessant er det også, at inkluderingen af husmændene i vælgerkorpset med reformen i 1855 ikke synes at have nogen særlig kommunalpolitisk indflydelse. Denne konklusion står desto stærkere, efter at Clemmensen netop har vurderet det samme tidligere i afhandlingen på baggrund af en kvantitativ analyse af amternes formandsvalg i 1854 og 1856.

Sidst men ikke mindst vurderer Clemmensen, hvorvidt forfatningskampen – mere specifikt de provisoriske love – havde en indflydelse på politiseringen i sog-

nekommunerne. De tidligere undersøgelser har som antydnet omhandlet perioden fra den første kommunalreform af 1841 til følgevirkningerne af reformen af 1867. I denne sidste del trækker Clemmensen linjerne op til 1880'erne. Vurderingen bliver, at Højre senere end Venstre forstod det storpolitiske potentiale, der lå i kommunalvalgene, men at Højre desuden ønskede at bevare kommunerne upolitiske. Reglen forblev imidlertid, at konflikter trak på de traditionelle modsætningsforhold, men samtidig at konflikt var undtagelsen og pragmatisk konsensus reglen. Den mest markante betydning, forfatningskampen fik for kommunalpolitikken, var, ifølge Clemmensen, at Estrups demonstrationspolitik kostede godsejerne deres prestige, hvorfor de langsomt røg ud af sognerådene.

Samlet set bliver Clemmensen konklusion, at det landkommunale styre i Danmark i 19. århundrede var præget af en høj grad af konsensus – en konsensus, der kan føres tilbage til enevælden, hvor bønderne samlet henvendte sig til kongen, når man oplevede uretfærdigheder, men også en konsensus, som kan føres frem til vor tids danske kommunalpolitik, hvor der tages udgangspunkt i de lokale forhold og ikke de landspolitiske, når man laver politiske konstellationer og grupperinger.

Niels Clemmensen har i denne afhandling kastet sig ud i en omfattende undersøgelse af et emne, som det er meget svært at lave en samlet oversigt over pga. de mange amter og sognekommuner. Dette må nødvendigvis ende i et forsøg på igennem en selektiv proces at lave mindst muligt med det størst mulige afkast. Det er denne anmelders opfattelse, at dette er lykkedes Niels Clemmensen til fulde. Materialet er velvalgt. De udvalgte amter og sognekommuner er udvalgt, så man med brug af færrest sager får et bredest muligt billede. Dette er gjort godt. Med disse valg er de i høj grad atypiske nordatlantiske dele af kongeriget samt de yderste vestjyske amter, hvor fæstevæsenet var stærkt begrænset og større gårde en sjældenhed, de eneste, der kan siges at være udelukket. Dette kun til dels, da selvejerkommunen Kousted-Råsted dog må have haft visse ligheder med den almindelige og af selvejere dominerede vestjyske sognekommune.

Man kunne let frygte, at dette væld af grafer, tabeller og kvantitative analyser ville få menneskene og historierne på mikroniveau til at forsvinde. Dette er så langt fra tilfældet hos Niels Clemmensen. Man bliver som læser præsenteret for mange af de mere eller mindre besynderlige episoder i landkommunens historie. Således antydes det, at St. St. Blichers kapellan og datters forlovede kan være blevet et af kommunalpolitikens ofre, idet han tog sit liv, tilsyneladende fordi han i længere tid havde været udsat for chikane i sognerådet. Man præsenteres ligeledes for det irriterende fattiglem Maria Brændbjerg, som vedvarende klagede til sognerådet, og hvis mødding stank så meget, at sognerådet ser sig nødsaget til at sælge den henover hovedet på hende – antageligvis ikke uden sammenhæng med de mange klager. Desuden møder læseren sognerådsformanden lærer Jensen, som forsøger at udelukke sognerådet fra at deltage i arbejdet med udarbejdelsen af valglisten, hvilket fører til, at et sognerådsmedlem må minde Jensen om,

at læreren nok har overlegne åndelige evner, men sognerådets medlemmer har fysisk styrke. Langt fra at være en roman af Gustav Wied, opfordrer denne disputats til tider til, at læseren bruger sin indlevelsessevne til at sætte sig ind i de mange forskellige eksistenser i datidens små landsbysamfund, og dette ses ikke tit i en analyse af en samfundsinstitution.

Værkets mere usikre elementer er få og spredte.

For det første forklarer Clemmensen den samlede fremgang i det samlede landbrugs formandsposter i Præstø Amt i 1860'erne med, at forliget om fæstereformen i 1861 dæmpede gemytterne og skabte et samarbejde mellem godsejere og gårdmænd. Dette er ikke i sig selv problematisk, da godsejerne og gårdmændene netop i de år nærmede sig hinanden, hvilket kulminerede i grundlovsændringen i 1866, men Clemmensen glemmer efterfølgende eksplicit at forklare, hvordan det kan være, at der i 1871 faktisk var 22 sognerådsformænd fra det store hartkorn mod 20 i 1868 på trods af, at det store brud mellem godsejere og bønder skete i 1870. Netop dette kan naturligvis skyldes den manglende overensstemmelse mellem lands- og kommunalpolitik, men i så fald står man fortsat tilbage med en manglende forklaring på den stigende andel godsejere som formænd.

En anden indvending må være, at Clemmensen til understregning af, at en polarisering af det store hartkorns ankesager i Præstø Amtsråd ikke var forbeholdt provisorieårene (det konkrete eksempel er 1888), bruger et eksempel fra 1883. Det må naturligvis her erindres, at den stærkt anspændte og polariserede politiske situation snarere manifesterede sig i årene for den såkaldte visnepolitik, 1881-85, end i provisorieårene 1885-94. Således er det svært for læseren herefter at acceptere Clemmensens kontinuitetstese på dette område.

Sådanne småting til trods har Niels Clemmensen samlet set formået at levere et sagligt stykke videnskabeligt arbejde, der ikke bare leverer stærkt kvalificerede svar på, hvordan det landkommunale styre fungerede, hvornår og i hvilken grad det blev politiseret, samt hvilken indflydelse det har haft på vore dages kommunalpolitik. Clemmensen giver også læseren indblik i, hvordan dette styre fungerede på mikroniveau – hvordan kommunalreformernes teori blev overført til praksis på lokalsamfundets skæve skæbner og eksistenser. Denne anmelder har således haft stor glæde ved at læse denne disputats.

JENS WENDEL-HANSEN

PH.D.-STIPENDIAT

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET